ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ СИСТЕМИ ПРИНЦИПІВ ЮРИДИЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ СТАТУТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ

СОІЧ Олег Валерійович - кандидат юридичних наук

УДК 342.9
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2022.4.50

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства виділено систему принципів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні, які поділено на: загальні, галузеві та спеціальні. Наголошено, що нормативне закріплення цих принципів сприяє належному захисту публічних інтересів і державної власності, визначає межі та спрямованість юридичного супроводу, а також підвищує ефективність і відповідальність діяльності юридичних відділів державних підприємств.

Ключові слова: принципи, державні підприємства, статутна діяльність, супроводження статутної діяльності.

Постановка проблеми

У сучасних умовах реформування публічного управління, посилення вимог до ефективності діяльності суб'єктів публічного сектору та утвердження принципу верховенства права особливого значення набуває належне правове забезпечення функціонування державних підприємств. Державні підприємства, будучи специфічними учасниками господарських та адміністративно-правових відносин, поєднують у своїй діяльності публічні та приватні інтереси, що зумовлює підвищені вимоги до законності, прозорості та результативності їх статутної діяльності. У цьому контексті юридичний супровід виступає ключовим інструментом забезпечення відповідності діяльності державного підприємства вимогам законодавства та цілям його створення. Водночас ефективність юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства значною мірою залежить від чіткого визначення та наукового осмислення системи принципів, на яких ґрунтується така діяльність.

Стан дослідження

Поняття принципів є багатогалузевим та використовується у багатьох сферах суспільного життя. Зокрема, йому приділяли увагу: В.С. Бліхар, С.А. Данієлян, М.А. Козловець, М.І. Козюбра, А.О. Кузнецов, В.Я. Малиновський, В.В. Федоренко, В.О. Федоренко, Н.В. Федіна та багато інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі фактично неопрацьованим є питання окреслення системи принципів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні.

Саме тому метою статті є: розкрити систему принципів юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження відзначимо, що принципи права становлять собою прямо або опосередковано закріплені в нормах чинного законодавства базові, імперативні та відносно стабільні ідеї й вимоги, що визначають засади організації

та функціонування відповідних правових інститутів, галузей і правової системи загалом. Вони формуються на основі науково-теоретичного осмислення об'єктивних закономірностей суспільного розвитку та слугують методологічним орієнтиром для правового регулювання. Відповідно, принципи юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні слід розуміти як цілісну сукупність фундаментальних концептуальних положень і керівних ідей, зумовлених публічно-правовою природою державного підприємства, приписами законодавства та цілями його створення. Вони визначають зміст, напрями, межі та форми здійснення юридичного супроводу, спрямованого на забезпечення законності, ефективності, доцільності й узгодженості статутної діяльності з публічними інтересами та загальносуспільним благом.

До кола основних принципів юридичного супроводу статутної діяльності державного підприємства слід, на наше переконання, віднести такі:

І. Загальні принципи.

1) верховенство права. У Конституції України закріплено, що в нашій державі діє принцип верховенства права, який, відповідно до статті 8 цього нормативно-правового акту полягає у тому, Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [1]. Очевидно, що такий підхід не розкриває сутнісного змісту зазначеного принципу. У низці інших нормативно-правових актів верховенство права визначене як визнання людина, її права і свободи найвищими цінностями, що визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2; 3; 4]. Тобто це дублювання положення, яке власне закріплене у статті 3 Основного закону України. Більш змістовні тлумачення поняття «верховенство права» можна знайти у доктринальних та навчальних джерелах. Так, для прикладу, Р. Б. Тополевський та Н. В. Федіна вважають, що верховенство права – це фундаментальний принцип сучасного правопорядку як у світі в цілому, такі в середині кожної держави, що позиціонує себе як демократичну та соціально-правову. Верховенство права відображає загальне надбання людства – ідеали свободи, демократії, прав людини і поступово реалізує їх шляхом регламентації усіх суспільних відносин у контексті найвищої справедливості [5, с.137]. Сутність принципу верховенства права, зазначають Д. Кульчицька та М. Кравчук, можна виразити за допомогою таких положень: це забезпечення прав та основоположних свобод людини; це презумпція невинуватості; це юридична рівність усіх осіб незалежно від соціального, майнового статусу, релігійних уподобань тощо; це судовий механізм реалізації та захисту прав людини. Звідси, резюмують дослідники, гарантуючи принцип верховенства права, Україна зобов'язана забезпечувати захист прав та свобод людини, які закріплені не лише в Конституції України, а й визначені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, та надавати можливість звертатися за захистом своїх прав до Європейського суду з прав людини уразі порушення положень Конвенції. Саме таким чином, справедливо стверджують фахівці, повинна виглядати демократична держава, адже основним критерієм запровадження в Україні принципу верховенства права є дотримання саме прав людини [6, с.96]. Враховуючи вище викладене, можемо дійти висновку, що «верховенства права» являє собою одну із найбільш об'ємних, багатоаспектних та багатогранних засад, яка належить до тих, що власне утворюють ідейні основи права як одного із найбільш універсальних та досконалих на сьогодні регуляторів суспільних відносин. Верховенство права це комплексний принципи, який досить складно описати в одному визначенні, настільки він просторий та розгалужений за своїм змістом: і визнання людини, її життя та здоров'я найвищими соціальними цінностіми, і справедливість, і рівність, і свобода, і презумп-

ція невинуватості, і право на доступне та неупереджене правосуддя, і обмеженість влади правом та недопущення свавілля та ін. все це прояви верховенства права. Тим не менш можемо узагальнити, що принцип верховенства права, це одна із найбільш загальних і ключових вимог щодо організації та функціонування суспільного життя в державі, яка пронизує усю правову матерію, стосується кожної галузі та кожного інститут права. Стрижнем верховенства права є твердження про те, що: людина – це найвища соціальна цінність, забезпеченню якої підпорядкована діяльність держави в особі її органів і посадових осіб; якість життя людини, стан її благополуччя, рівень свободи та безпеки є головними критеріями, що визначають напрямки та пріоритети діяльності органів публічної влади; Конституція України, як головне джерело національного права і вмістилище основних світоглядних ідей, переконань та стандартів, на яких ґрунтується сучасне цивілізоване демократичне суспільство, уособлює пануюче у державі і громадянському суспільстві розуміння змісту та меж свободи, справедливості та рівності. З огляду на зазначене, можемо говорити про те, що верховенство права як принципи юридичного супроводу статутної діяльності державного підприємства містить у собі вимоги: про пріоритет прав і свобод людини та громадянина, про першочерговість їх дотримання та забезпечення; про необхідність здійснення цього супроводу у суворій відповідності до положень Основного закону навість, якщо це не відповідає чи прямо суперечить вимогам інших Законів України, доцільності чи ефективності; про важливість та обов'язковість тлумачення й оцінювання справедливості, доцільність, виправданості тільки з позиції їх відповідності проголошеним і гарантованим у державі соціальним цінностям і пріоритетам;

2) законність. Другим вагомими, і не менш важливим принципом здійснення юридичного супроводу статутної діяльності державного підприємства, є законність. Поняття законності тісно пов'язане із верховенством права і досить часто розглядаються фахівцями у нерозривному зв'язку, а саме називають режим законності однією із неодмінних складових верховенства права. Визначень поняття законності дослідниками пропонується досить багато. Так, наприклад, Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. зазначають, що законність відносять до одного з універсальних елементів механізму правового регулювання, оскільки вона «пронизує» всі стадії процесу правового регулювання і «проявляється» при характеристиці будь-якого з елементів його механізму. Термін «законність» є похідним від терміна «закон» і, будучи комплексним поняттям, охоплює всі сторони життя права – від його ролі в створенні закону до реалізації його норм в юридичній практиці. Законність відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічний зв'язок права та влади, права і держави, права та суспільства. Важливим моментом є те, що вимога законності рівною мірою стосується вищих органів державної влади, інших державних органів, які ухвалюють у межах своєї компетенції підзаконні акти (сфера правотворчості), безпосередніх виконавців законів – посадових осіб, а також громадських організацій, комерційних корпорацій, громадян (сфера правореалізації) [7, с.264]. Таким чином, можемо зробити наступні висновки щодо законності як принципу юридичного супроводу статутної діяльності державного підприємства: по-перше, вона встановлює верховенство закону як регулятора суспільних відносин пов'язаних із організацією та здійсненням зазначеного супроводу. Тобто основи досліджуваного супроводу визначаються законом (законами), положенням якого мають відповідати підзаконні акти, як централізованого, так локального і договірного характеру. Також верховенство закону означає, що його вимоги є обов'язковими та незаперечними для усіх суб'єктів відносин, пов'язаних зі здійсненням супроводу, незалежно від їх природи та правового статусу, окрім випадків, якщо інше передбачено самим же Законом. Саме ці два аспекти законності викладені у частині другій статті 19 Конституції України; по-друге, законність має

відображати гуманістичну сутність права та цінності, на ствердження і захист яких воно орієнтоване у цивілізованій демократичній державі. Юридичний супровід має відповідати принципу законності лише у тій мірі, доки воно відповідає вимогам верховенства права, є втіленням і продовженням останнього;

3) єдність прав та обов'язків. Кожен суб'єкт права та правовідносин є носієм як прав так і обов'язків. Перші являють собою суб'єктивні можливості суб'єкта права (чи правовідносин), передбачені і гарантовані нормами чинного законодавства. Другі, у свою чергу, слід розуміти як необхідні варіанти поведінки, що вимагаються від суб'єкта-носія певних прав згідно положень діючого законодавства. Права та обов'язки перебувають у нерозривній єдності яка забезпечує баланс у суспільних відносинах – надання їх суб'єктам відповідної свободи певного набору можливостей, передбачає виконання ними певного обсягу і характеру обов'язків, обтяжень. У розрізі досліджуваної проблематики принцип єдності пав та обов'язків передбачає, що юридичний супровід статутної діяльності державних підприємств має бутим орієнтований не лише на забезпечення, відстоювання та захист прав і законних інтересів зазначеного підприємства, але й на роз'яснення кола то обсягу його обов'язків, важливості і необхідності їх належного виконання та юридичних наслідків уникнення останнього;

4) правова визначеність. Правова визначеність так само як і правова законність є необхідними аспектами належного практичного втілення верховенства права. А. М. Приймак, аналізуючи вимоги принципу правової визначеності, доходить висновку, що передусім він має на меті забезпечення адаптації поведінки індивіда до нормативних умов правової дійсності, впевненості особи у своєму правовому становищі та захист її від свавільного втручання з боку держави [8, с.54]. Принципи правової визначеності фахівець пропонує розглядати як сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення перш за все стабільного правового становища індивіда шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування [8, с.54]. Г. З. Остапенко вважає, що вимоги правової визначеності стосуються створення системи заходів, які б у сукупності формували розуміння цілей правового регулювання, змісту правових приписів, правомірної поведінки та були би передбачуваними. Передбачуваність формується не від вибіркових чи окремих дій чи актів, а на основі сталих закономірностей у правозастосуванні, які разом із змістом правової норми формують уявлення громадян про правомірність. В основі такого уявлення – систематичні акти правозастосування та загальне сформоване комплексне уявлення про правомірність одних дій і неправомірність інших. Відповідно, слушно підсумовує Г. З. Остапенко, суперечливості, неузгодженості, відсутність сталості у законодавчому регулюванні суперечить принципу правової визначеності [9, с.55]. Отже, можемо говорити про те, що змістом правової визначеності як принципу досліджуваного юридичного супроводу є вимога про чіткість, однозначність та прозорість цього супроводу, про його зорієнтованість на забезпечення прогнозованості та передбачуваності, юридичної прозорості зрозумілості та несуперечливості діяльності підприємства;

5) поєднання переконання та примусу. Переконання та примус є одними із ключових методів правового регулювання та управління суспільними відносинами. Перше, тобто переконання, ґрунтується на спонуканні суб'єкта до добровільного виконання своїх обов'язків та належної правової поведінки через заохочення, позитивне навіювання, просвітництво та виховання тощо. У свою чергу примус – це спосіб впливу на суб'єкта з метою забезпечення реалізації ним необхідної поведінки незалежно від його волі. Примус передбачає можливість застосування різних проявів тиску на суб'єкта, задля досягнення мети цього примусу. У розрізі досліджуваної проблематики єдність переконання та примусу передбачає, перш за все, що юридичний супровід повинен забезпечувати у діяльності державного підприємства вива-

жене, законне та доцільне поєднання методів заохочення, навіювання, виховання та освіти із тиском та примушуванням до належної поведінки.

ІІ. Поряд із загальними принципами, що визначають найбільш ґрунтовні політико-правові вимоги та соціальні цінності, і на яких ґрунтується досліджуваний супровід, важливу роль у врегулюванні та здійсненні останнього відіграють міжгалузеві принципи, до яких, на нашу думку, слід віднести наступні:

- професіоналізм. Професіоналізм, зазначає Л. Г. Штика, являє собою інтегровану характеристику якостей працівника, який високою мірою відповідає вимогам робочого місця, професійної діяльності. У ширшому значенні – динамічна якість, яка формується в процесі професійного становлення працівника, інтегрування його особистості у професійну діяльність. Так, на стадії професійної підготовки в структурі особистості, зауважує науковець, формується професійна спрямованість через навчально-професійну діяльність; на стадії адаптації відбувається практичне опанування нормативної, виконавської компоненти професійної діяльності, входження в структуру соціально-професійних зв'язків; на стадії професіоналізації відбувається професійна спеціалізація, професійно-соціальне позиціювання працівника, формуються цілісні комплекси професійної діяльності, її індивідуальний стиль; на стадії майстерності професійна діяльність набуває якісно нового, вищого рівня – творчого, коли за умов сформованості операційно-функціональних компонентів діяльності відбуваються: пошук нових підходів, інструментарію; самопроектування діяльності, розвиток її дослідницького, рефлексійного компонента, передача досвіду [10, с.601]. Отже професіоналізм, як принцип юридичного супроводу статурної діяльності державного підприємства, являє собою незаперечну вимогу про обов'язкову наявність у осіб (суб'єктів), які здійснюють цей супровід, відповідного рівня професійної підготовки, що підтверджується документами встановленої форми. Тобто суб'єкти, які реалізують це супровід мають володіти необхідним колом і змістом професійних знань, умінь та навичок, які є необхідними, як для якісного орієнтування статутної діяльності підприємства у законодавчому полі, забезпечення належної реалізації підприємством його прав та обов'язків, а також ефективного захисту цих прав та законних інтересів. Дотримання принципу професіоналізму у юридичному супроводі є важливою гарантією того, що забезпечення правової підтримки досягнення суспільно значущих цілей і використання державних ресурсів буде під наглядом кваліфікованих і відповідальних суб'єктів;

- науковість. Принцип науковості є дуже важливою засадничою ідеєю, яка має перебувати в основі будь-якої фахової діяльності. Однак, нажаль, слід констатувати, що ця основоположна вимога досить часто ігнорується дослідниками. Р. Р. Марутян, аналізуючи проблематику науковості у державному управлінні, зазначає, що цей принцип як властивість державно-управлінської системи практично не є предметом обговорення ані у громадськості, ані у експертному середовищі України. Структури державної влади не проводять аналіз ходу реформ та їх результатів для українського суспільства, не обговорювалися питання правильності обраного курсу розвитку країні. Хоча в будь-якому демократичному суспільстві це є наріжнім каменем наукового підходу [11, с.101]. Тож, науковість – це основоположна вимога організації та здійснення юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства, яка передбачає необхідність побудови та реалізації цього супроводу (його методик, форм, способів тощо) на відповідних науково обґрунтованих положеннях, а не на припущеннях і суб'єктивних переконаннях не підкріплених глибокими аналітичними висновками. Важливо підкреслити, що ініціативність, професійна інтуїція, новаторство та прогресивність є дуже важливими аспектами професійної юридичної діяльності, зокрема щодо здійснення правового супроводу, однак вони не повинні йти у розріз із здоровим глуздом, доцільністю та раціональністю, які,

як правило, ґрунтуються на належному науково-теоретичному базисі, на наукових фактах, що є необхідним і дуже важливим моментом для реалізації суспільно-значущих цілей і використання державних ресурсів;

ІІІ. Спеціальні принципи, до переліку яких, у контексті досліджуваної проблематики, слід віднести, на нашу думку, такі:

- спрямованість на досягнення суспільно значущих цілей підприємства. Діяльність кожного суб'єкта, із надання юридичної допомоги повинна бути клієнтоорієнтованою, тобто спрямованою, перш за все, на забезпечення прав та інтересів суб'єкта (суб'єктів), однак у випадку із державним підприємством слід враховувати, що клієнтом є не лише само підприємство чи, тим більше, його адміністрація, але й суспільство та держава, задля задоволення потребі та інтересів яких власне і створюється та функціонує це підприємство. Відповідно суб'єкт здійснення досліджуваного супроводження повинен виходити не з інтересів та запитів керівництва підприємства, а з огляду на необхідність забезпечення повної та ефективної реалізації суспільної місії цього державного підприємства;

- недопущення конфлікту інтересів. Здійснюючи юридичне супроводження статутної діяльності державного підприємства повноважений суб'єкт повинен уникати виникнення можливого (потенційного) чи реального протиставлення власних інтересів інтересам державного підприємства. Свідоме, добропорядне та відповідальне виконання суб'єктом своїх завдань із функцій із юридичного.

Висновки

Таким чином, саме вказані вище принципи лежать в основі юридичного супроводження статутної діяльності державного підприємства в Україні. Їх закріплення на законодавчому рівні є важливим з огляду на необхідність забезпечення єдності правозастосування, підвищення рівня законності та правової визначеності у діяльності державних підприємств. Такі принципи виконують роль базових орієнтирів для організації й здійснення юридичного супроводу, запобігаючи довільному тлумаченню норм права та управлінським зловживанням. Крім того, нормативне закріплення принципів сприяє належному захисту публічних інтересів і державної власності, визначає межі та спрямованість юридичного супроводу, а також підвищує ефективність і відповідальність діяльності юридичних відділів державних підприємств.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text

3. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.072005 р. № 2747-IV / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

5. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

6. Кульчицька Д., Кравчук М. Принцип верховенства права та його реалізація в Україні. Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді: ІІІ Міжнародна студентська наукова конференція (Тернопіль, 15 травня 2019 р.), С.93-97. URL: http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/713/706

7. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

8. Приймак А.М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти.

Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія «Юридичні науки». Київ, 2010. Т. 103. С. 53–55.

9. Остапенко Г. З. Принцип правової визначеності: від визнання до застосування. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 5. С. 53–57.

10. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

11. Марутян Р. Р. Науковість як принцип державного управління: характеристика та фактори оцінки [Електронний ресурс] / Р. Р. Марутян // Економіка та держава. 2013. № 4. С. 98-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2013_4_28

TO THE CHARACTERISTICS OF THE SYSTEM OF PRINCIPLES OF LEGAL SUPPORT OF THE STATUTORY ACTIVITIES OF STATE ENTERPRISES IN UKRAINE

The article, based on the analysis of scientific views of scientists and the norms of current legislation, identifies a system of principles of legal support of the statutory activities of state enterprises in Ukraine, which are divided into: general, sectoral and special. It is emphasized that the regulatory consolidation of these principles contributes to the proper protection of public interests and state property, determines the boundaries and direction of legal support, and also increases the efficiency and responsibility of the activities of legal departments of state enterprises.

Keywords: principles, state enterprises, statutory activities, support of statutory activities.